

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:15

Doç.Dr. Muhammet KAÇMAZ¹

ÖZGÜR BİR TOPLUM ÜTOPYASI OLARAK “TOPLUM SÖZLEŞMESİ”, JEAN JACQUES ROUSSEAU

Toplum Sözleşmesi kitabı çok bilinen ama az okunan kitaplardan biri olarak yüzyıllardır raflardaki yerini korumaktadır. Yayınlanmasından iki yıl sonra, 1746'da, İngilizce'ye çevrilmiş olan kitap Türkçe'ye ise 1913 yılında çevrilmiştir. İlk olarak “*Mukavele-i İctimaiye*” adıyla çevrilen kitap sonrasında “*Sosyal Mukavele*” ve “*İctimai Mukavele*” olarak isimlendirilmiştir. Son olarak Vedat Günyol tarafından “*Toplum Sözleşmesi*” olarak çevrilmiş ve Günyol bu ismin kitabın ruhuna daha uygun olduğunu belirtmiştir. Zamanını aşan kitaplardan biri olarak Toplum Sözleşmesi kitabı ülke ve dünya meseleleri ile ilgili olan her coğrafyacının okuması gereken kitaplardan biri olarak listeye alınmalıdır. Kitabın çevirmeni Günyol'un da belirttiği üzere haklı ve doğru bir toplumun temellerini atmaya çalışan Toplum Sözleşmesi kitabında Rousseau, insanların doğal yaşama halindeki ilk özgürlüklerin özlemine çekmektedir. Ona göre insanlar özgür ve eşittirler ve toplum düzenine geçince bu mutluluğu yitirmişlerdir. İnsanların başına gelen belaların en önemli sebeplerinden biri mal, mülk tutkusudur. Ayrıca bir avuç güçlü insanın başkalarını buyruk altına almasıyla da insanlar arasında kölelik-efendilik ilişkisi ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak insanın yaradılışı ile toplum koşulları arasında derin bir karşıtlık doğmuştur. Dolayısı ile *Toplum Sözleşmesi*, insanın doğal yaşama haline geri dönemeyeceği günümüz politik toplumunda yaşayan insanların doğal haklarını sağlama girişimi olarak değerlendirilmiştir.

Rousseau kitabı yazma niyetini birinci kitabın hemen başında kendisi de açıklamıştır; **“Niyetim insanları oldukları gibi, yasaları olabilecekleri gibi ele alıp, toplum düzeninde güvenilir ve haklı bir yönetim kuralı bulup bulunamayacağını araştırmaktır. Bu araştırmada, adalet ve fayda birbirinden ayrı düşmesin diye, hakkın onayladığını çıkarın gerektirdiğiyle uzlaştırmaya çalışacağım.”** İnsanların, toplumların ve devletlerin çıkarları söz konusu olduğunda adalet düşüncesinden ne kadar hızla uzaklaşabileceklerini bilen, öğrenen nesiller olarak Rousseau'nun ne kadar zor ama bir o kadar da önemli bir işe giriştiğini anlamak kolaylaşıyor bizim için. Kendisine yöneltebilecek yergilere ve eleştirilere karşı hazırlık yaparak kitabın hemen başında önlemlerini almaktadır. **“Önemimi ispatlamaksızın giriyorum konuma. Bana “Sen kral mısın yoksa yasacı mısın ki, politika üstüne yazı yazıyorsun?” diye soracaklara vereceğim karşılık şudur: Ben ne kralım, ne de yasacı; onun için politika üzerine yazıyorum ya! Hükümdar ya da yasacı olsaydım, ne demek gerektiğini söyleyip vaktimi boşa harcamaz, ya yapacağımı yapar ya da susardım.”** Rousseau hemen bir sonraki paragrafta biraz daha ileri gidiyor; **“özgür bir devletin yurttaşı ve egemen varlığın bir üyesi olarak dünyaya geldiğim için, kamu işlerinde sözümün etkisi ne kadar az olsa da oy verme hakkım bu işleri öğrenmek görevini yüklenmeme elverir.”** cümlesi ile konunun kendisi ile de ilgili olduğunu açıklıyor. Oy verme hakkına sahip her yurttaşın

¹ Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:15

politika üzerine araştırması, düşünmesi, konuşması ve yazması ülkesini sevmenin bir göstergesi oluyor onun için.

İnsanların özgür doğduğunu ancak her yerde zincirlere vurulmuş olduğunu, bütün toplumların en eskisi ve tek doğal olanının aile olduğunu belirten Rousseau, **“insanın ilk uyacağı yasanın varlığını korumak, yapacağı ilk şeyin de kendine borçlu olduğu özeni göstermek”** olduğunu ifade etmektedir. Ona göre **“insan kendini bilecek çağa gelmez, nefsinin korumaya yarayan araçlara değer biçmede tek söz sahibi olduğu için, sonunda kendi kendinin efendisi olacaktır.”** Aile toplumunda babayı baş, çocukları da halk olarak gören Rousseau’ya göre **hepsi “eşit ve özgürdürler ve özgürlüklerinden ancak çıkarları uğruna vazgeçerler. Ailede babanın sevgisi onlara gösterdiği özeni karşılamakta oysaki devlette, devlet başkanının kendi halkına beslemediği bu sevginin yerini hükmetmek zevki almaktadır.”** İlginçtir ki toplumumuzda **“tam yönetici olacak insan”** olarak ifade edilen insanların çoğu otoriter ve baskıcı insanlardır, toplum kendinden olduğunu ve kendine zarar gelmeyeceğini düşündüğü bu tür insanların yönetici olmasına sıcak bakmaktadır. Seçtiği yöneticiler aracılığı ile ötekileştirdiklerine karşı hükmetme zevkini tadabilmek bile bu seçimler için geçerli sebep olabilmektedir. Ailede çocukların anne ya da babadan yana taraf olmasından ülkede cumhurbaşkanı seçimine kadar gidecek bu süreçte hükmetmekten zevk almayanların yönetici ve karar verici olması için çaba sarf edilmelidir. Yöneticilik bir hükmetme biçimi değil hizmet etme aracı olarak görülmelidir.

İnsanların güç ve zekâ bakımından olmasalar da sözleşmeler, hak ve hukuk yolu ile eşit olduğunu belirten Rousseau, çoğu yönetimde bu eşitliğin görünüşte kaldığını ve aldatıcı olduğunu belirtmektedir. Gerçekte yasaların, her zaman malı mülkü olana yararlı, olmayan ise zararlı olduğunu ve yoksulu yoksulluğunda, varlıklıyı da zorba ve kurnazca hazıra konmasına alıkoymaktan başka bir işe yaramadığını ifade etmektedir. Oysaki ona göre devlet, gücü genel istemin iradesine uygun olarak herkesin iyiliğine kullanarak yönetebilir. Özel çıkarlar arasındaki anlaşmazlıklar için toplum kurulmuştur ve genel istem eşitlikten yanadır. Genel istemin her zaman doğru ve kamusal yararlar için yönelik olduğunu ama halkın kararlarının her zaman aynı doğrulukta olamayacağını, insanın her zaman kendi iyiliğini istediğini ama bunun ne olduğunu kestiremeyeceğini belirtmiştir. Halkın hiçbir zaman bozulmayacağını ama aldatılabileceğini ifade eden Rousseau, halkın işte o zaman kötülüğe eğilimi olacağını söylemektedir.

İnsanı köle yapanın öncelikle kaba güç olduğunu belirten Rousseau, onu kölelikte tutanın ise korkaklık olduğunu ifade etmektedir. Ona göre köleler zincirler içinde her şeyi hatta onlardan kurtulma isteğini bile yitirirler, köleliklerini severler. **“İnsan boyun eğmeye zorlanıyorsa, boyun eğmek zorunda değildir”** ifadesi insanın köle olmamak için vermesi gereken mücadelenin özünü oluşturmaktadır. Güç ve Tanrı ilişkisi üzerinden güce karşı boyun eğme meselesini de metinlerinde tartışan Rousseau **“Her türlü güç Tanrı’dan gelir, kabul, ama bütün hastalıklar da ondan gelir. Böyledir diye, hekim çağırarak yasak mı olmalı”** sözü ile kadercî yaklaşımın yanlış anlaşıldığını açık ve net bir biçimde gözler önüne sermektedir. Gücün hak yaratmadığını ancak haklı bir güce boyun eğilmesi gerektiğini düşünmektedir. Gücün hak yaratmadığı düşüncesinden hareketle de insanlar arasındaki ilişkilerin tanzim edilmesinde sözleşmelerin önemli olduğunu dile getirmektedir. Bu sözleşmeye göre hayal ettiği toplum biçimi şu şekildedir; **“üyelerinden**

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:15

her birinin canını, malını, bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulunmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun. Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz. Varlığını borçlu olduğu sözleşmeyi saymamak, kendini yok etmek demektir, kendisi hiç olan bir şey ne yaratabilir ki?"

Doğal yaşam halinden toplum düzenine geçişin insanda çok önemli değişikliklere yol açtığını, davranışındaki içgüdü'nün yerini adalete bıraktığını, o güne kadar yalnız kendini düşünen insanın önce aklına başvurmak durumunda kalacağını belirtmektedir. İnsanın bu durumda doğadan sağladığı birçok üstünlüğü yitireceğini buna karşın yetilerinin gelişmesi, düşüncelerinin açılması, duygularının soylulaşması ve baştanbaşa ruhunun yükselmesi gibi çok büyük yararlar elde edeceğini ifade etmektedir. Bu sayede kendini akılsız ve gelişmemiş bir hayvan durumundan çıkarıp akıllı bir varlık, bir insan haline sokmuştur. İnsanı kendi kendisinin efendisi yapan manevi özgürlüğü de toplum halinde elde edilen bir kazanım olarak gören Rousseau salt isteklerin itkisine uymayı kölelik, kendimiz için koyduğumuz yasalara boyun eğmeyi ise özgürlük olarak tarif etmektedir. Özgürlük meselesini felsefe bağlamından uzak bir konuma taşıdığını özellikle belirten Rousseau bu konuda çokça eleştiri alacağını da farkındadır. Ona göre **"toplum sözleşmesi yurttaşlar arasında öyle bir eşitlik kurar ki, herkes aynı koşullar altında verdiği sözle bağlanır ve herkesin aynı haklardan yararlanması gerekir. Böylece sözleşmenin özü gereğince her türlü egemenlik işlemi, yani genel istemin her türlü işlemi yurttaşları eşit olarak bağlar ya da kayırır, öyle ki egemen varlık yalnız ulusun bütününü tanır ve onu oluşturanlar arasında hiçbir ayrılık gözetmez."** Egemenlik **"üst olanın astla değil, bütünün kendi üyelerinden her biri ile yaptığı sözleşmedir. Yasaya uygun bir sözleşmedir bu çünkü toplum anlaşmasıdır."**

Devlet gücünde ayrı ayrı birleşmelerin, mezhepleri ve partileri kışkırtmanın zararlı olduğunu belirten Rousseau'ya göre bir devletin kurucusu düşmanlıkları önleyemezse hiç olmazsa onların birer mezhep haline gelmelerini önlemelidir. Düşmanlıkların birer mezhep olarak görülmesi ilginç bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Günümüz insanının bu minvalde çokça kışkırtılarak mezheplere bölünmesi özellikle sosyal medya aracılığı ile çok kolaylaşmıştır. Bilim insanı herhangi bir siyasi, dini ya da ekonomik yapıya taraftar ya da muhalif olmadan kendi düşüncesini söyleyebilmelidir. Düşüncesinden ötürü herhangi bir tarafa dâhil edilme ya da karşıt ilan edilme ihtimali her zaman mümkün olsa da artık bu kişinin değil diğer bireylerin ve toplumun kusuru, ayıbı ve günahıdır. Zira özellikle siyasallaşan toplumlarda bu tür yaftalamaların çok ağır sosyal, toplumsal ve ekonomik sonuçları olabilmektedir. Ergen bir toplum gergin, yetişkin bir toplum ise olgundur. Olgun toplumlar olayları kendi akışı içerisinde değerlendirmeyi, doğru ve yanlışları kendi bilgisi, görgüsü ve değer yargıları ile ölçmeyi öğrenmiştir. Olgun toplumlar insanların davranışları ve değer yargıları ile inançları arasındaki uyumun ya da farkın öncelikle kişinin kendi karakteri ile ilgili olduğunu bilmektedirler. Elbette ki siyasi, dini ve ekonomik nedenlerden dolayı güçlü olanın, görünenin diğer bireylere karakter aktarımı söz konusu olsa da kişi kendi özünden değil de birtakım hesaplar ile bu karakter aktarımını kabul etmiş ise, ortada bir topluluk söz konusu olsa da birlikte bir toplumu oluşturamazlar. Güç dengeleri değiştiğinde karakter aktarımının yönü ve şekli de değişecektir. O nedenle devlet herhangi bir siyasi, dini ya da ekonomik gücün karakter

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:15

aktarımı meselesinde taraftar olmamalı, her topluluğa adil bir şekilde kendi fikrini, inancını, değerlerini yayabilme fırsatını tanımalıdır. Konusu suç teşkil eden meseleler elbette aktarım sürecine dâhil edilemez. Lakin suçlar da nesnel olarak belirlenmeli ve belirtilmeli, ucu açık, muallak bırakılmış suç tanımları yapılmamalı, kişiden kişiye farklı uygulanmamalıdır. Rousseau'ya göre **“toplum sözleşmesi yurttaşlar arasında öyle bir eşitlik kurar ki, herkes aynı koşullar altında verdiği sözle bağlanır ve herkesin aynı haklardan yararlanması gerekir. Egemen varlık yurttaşlardan birini öbürlerinden daha çok yük altına sokmaya yetkili değildir.”** Her insanın yaşamını korumak için yine kendi yaşamını tehlikeye atma hakkına sahip olduğunu, **“yangından canını kurtarmak için kendini pencereden atan kimsenin canına kıydı”** diye suçlanamayacağını belirttikten sonra **“fırtına kopacağına bile bile kayığa binen, sonra da batıp ölen bir kimseye de aynı suçun yüklendiği”** görülmemiştir diye eklemiştir.

Toplum sözleşmesinin amacı sözleşmeyi yapanların korunmasıdır. Cezaların sıklığını hükümette güçsüzlük ve tembellik belirtisi olarak gören Rousseau, iyi yönetilen bir devlette cezaların az olacağını belirtmiştir. Bunun nedeni ise bağışlamanın çokluğu değil suçların azlığıdır. Suçların cezasız kalmasını ise devletin çökmesi ile ilişkilendirmiştir. Ne çeşit olursa olsun yasa ile yönetilen her devleti cumhuriyet olarak kabul eden Rousseau, her yasal hükümeti de Cumhuriyetçi ilan etmiştir. Tabi bu konuda onun cumhuriyet ve hükümet kavramlarını nasıl açıklamış olduğu da önem kazanmaktadır. Ona göre **“Cumhuriyet halkın kral olduğu devlettir ve yasalara boyun eğen halk, onları koruyan halkın kendisi olmalıdır.”** Halkın her zaman iyiyi istediğini ama göremediğini, bunun için halkın yol gösterenlere gereksinimi olduğunu belirten Rousseau, tek tek kişilerin iyiliği görseler de tepebileceklerden onları özel istemin aldatıcı etkisinden korumayı, başka zamanlardaki ve olayları birbiriyle kıyaslamayı ve önündeki yararların çekiciliği ile uzak ve gizli kötülüklerin tehlikesini karşılaştırmayı tavsiye etmektedir.

Peki, kimdir bu yol gösterici, ona göre yasacılar ve büyük bir krala binde bir rastlanabilse de yasacıya rastlama ihtimali çok daha düşüktür. Kralın yapacağı şey, yasacının göstereceği örneğe göre davranmaktır sadece. Yasacıyı **“makineyi bulan mühendis”**, kralı da **“onu kurup işleten bir işçi”** olarak görmektedir. Ona göre **“uluslara uygun gelecek en iyi toplum kurallarını bulup çıkarmak için insanların bütün tutkularından geçtiği halde hiçbirine kapılmayan, insan doğasını adamakıllı bildiği halde onunla hiçbir ilişkisi olmayan üstün bir zekâ gerekir. Öyle bir zekâ ki, mutluluğu bizimkine bağlı olmamakla birlikte, mutluluğumuz için çalışmayı istesin ve zamanın akışı içerisinde, uzak bir onur payı ile yetinsin, bir yüzyıl çalışıp, bir başka yüzyılda keyfedebilsin.”**

İnsanlara yasalar vermek için tanrılar gerektiğini düşünen Rousseau, bu kimselerin insan doğasını değiştirecek güce sahip olmalarını da istemektedir. Yasacıyı devlet düzeni içinde her bakımdan olağan üstü bir insan olarak gören Rousseau, bunun üstün zekâsı ile ilgili olduğu kadar görevi ile de ilgili olduğunu belirtmiştir. Bu görevin ne yönetim ne de egemenlik işi olmadığını, cumhuriyeti kurmakla birlikte onun yapısına girmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Egemenlikle hiçbir ortak yanı yoktur. İnsanlara komuta edenin yasalara etmemesi, yasalara komuta edenin de insanlara etmemesi gerektiğini yoksa tutkuların aracı olan yasaları, çoğu zaman haksızlıkları sürdürmekten yana kullanabileceğinin altını çizmiştir. Lykurgos'un yasa yapabilmek için krallıktan çekildiğini,

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:15

eski Yunan sitelerinde ve çoğu İtalyan cumhuriyetlerinde yasaları yabancılara yaptırdıklarını, buna karşın Roma'nın en parlak günlerinde zorbalığın bütün kötülüklerinin hortladığını ve yasama yetkisi ile egemen gücü aynı kimselerde topladığı için de Roma'nın yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını belirtmiştir.

Sonuçsuz göz boyamaların geçici bağlar kurabileceğini ancak bu bağların yalnız akıl ve bilgelik ile süreklilik kazanabileceğini ifade eden Rousseau'nun peygamberlerin politik sistemine hayranlığını şu cümlelerde görebiliriz; **“Hala yaşayan Musa yasası ve bin yıldan beri dünyanın yarısını yöneten Muhammet yasası, bunları yapanların büyük adamlar olduğunu bugün bile gösteriyor bize. Kendini beğenmiş felsefe ya da particilik ruhu bunlara mutlu birer düzmece gözüyle baka dursun, gerçek politika, onların yapıtlarında o uzun ömürlü kurumlara önderlik eden büyük ve güçlü zekâya hayran kalmaktadır.”** Kitapta din, devlet, toplum ve birey ilişkileri ile ilgili meseleleri açıklarken Rousseau'nun hümanarşist bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz sanırım. Birbiri ile çelişkili görünen lakin hümanarşizmin özünü de oluşturan çokça meseleye el atan Rousseau, kendisinin anlaşılma ihtimaline karşı da **“bütün düşüncelerim birbiri ile tutarlıdır ama hepsini aynı zamanda anlatamam”** cümlesi ile karşılık vermiştir. Rousseau'nun İslamiyet'e olan ilgisini şu cümlelerde de görmek mümkündür; **“Muhammet'in pek sağlam görüşleri vardı, politik sistemini iyi temellere oturttu ve kurduğu hükümet kendinden sonraki halifeler zamanında biçimini sürdürdüğü sürece tam bir birlik içinde kaldı, onun için de iyi bir hükümet oldu. Ama Araplar gelişip edebiyatı sever, uygar, yumuşak ve gevşek insanlar olunca barbarlar boyunduruk altına aldı onları. O zaman iki güç arasında parçalanma yeniden baş gösterdi. Hristiyanlar kadar göze batmamakla birlikte, özellikle Şiiilerde vardı bu anlaşmazlık, hele İran gibi devlerdeyse kendini duyurmaktan geri kalmıyor.”** İleri görüşlü fikirlerin ve güzel tasarlanmış politik sistemlerin medeniyetin gelişimi açısından ne kadar önemli olduğuna işaret eden bu cümleler, kurulan medeniyetlerin barbar insanlar ve toplumlar karşısında birlik içinde olmasının önemini de vurgulamıştır. Bilim, edebiyat, kültür, sanat yanında insanın doğasına da hükmeden savaşçı yanının ezilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Aksi takdirde savaşçı toplulukların boyunduruğu altına girmeye ve elde edilmiş tüm medeni birikimlerin kaybına yol açılabilir. Çocukluk ve gençliğin birbirinden farklı olduğunu, ulusların da insanların gibi gençlik ve olgunluk çağı olduğunu belirttikten sonra toplumları yasalara bağlı kılmadan önce bu çağın gelmesini beklemek gerektiğini düşünmektedir. Bir ulusun olgunluk çağının fark etmenin kolay olmayacağını, erken davranılırsa da başarısızlığa uğrayacağını ifade etmiştir. Ona göre Ruslar hiçbir zaman gerçekten uygarlaşamayacaklar çünkü bu işe çok erken başlamışlardır. Deli Petro'nun üstün zekâsına rağmen zekâsının taklitçi bir zekâ olması ve her şeyi yoktan yaratan zekânın onda olmayışı nedeni ile bu şekilde düşünmektedir.

Bir ulusa yasalarla düzen vermek için gereken koşullardan en önemlisini bolluk ve barış içinde yaşamak olarak gören Rousseau'ya göre bir devletin kuruluş anları, tıpkı bir taburun kuruluş anları gibidir. Kuruluş zamanlarında dayanıklılığı az ve yıkılmaya çok elverişlidir. **“Bunalım zamanlarında bir savaş, kıtlık, bir ayaklanma olursa devlet şaşmamacasına çöker. Bu fırtınalı zamanlarda birçok hükümet kurulmamıştır demiyorum, kurulmuş olabilir ama o zaman da devleti yıkan bu hükümetlerdir.”** ifadesi ile bunalım zamanlarında kurulan hükümetlerin devletin yıkımında istemeyerek de olsa

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:15

alabilecekleri role işaret etmektedir. Kriz zamanlarında ülkeyi ve toplumu yönetmek çok daha fazla bilgelik ve yetenek gerektirmektedir. Bu nedenle Rousseau yasacının yalnız gördüklerine göre değil, sezdiklerine göre de yargısını vermesi, durumun ileride alabileceği tehlikeleri de göz önünde tutması gerektiğini belirtmiştir. Olayların gücü hep eşitliği ortadan kaldırmaya yöneldiği için yasaların gücü de her zaman eşitliği sürdürmeye çalışmalıdır. Ona göre **“bir hükümetin iyi olabilmesi için halkın aşırı ölçüde güçlü olması gerekir. Yöneticiler ne kadar çok olursa, hükümet o kadar güçsüz olur. Yönetim işlerini görenlerin sayısı ne kadar artarsa, işler o kadar ağır yürür. Devlet ne kadar büyürse hükümet o kadar daralmalıdır. İşlerin yığılmasına ve tartışmalara yol açmayacak şekilde törelerde sadelik, sınıflarda ve zenginliklerde çokça eşitlik olmalıdır. Lüks az olmalı ya da hiç olmamalıdır. Zenginlik ahlakı bozar, zengini de yoksulu da bozar. Birinciyi mal, mülk ikinciyi de açgözlülük yüzünden. Lüks yurdu gevşeklğe ve yokluğa sürükler. İşte bunun için Montesquieu cumhuriyetin ilkesi olarak erdemi göstermiştir.”**

Hiçbir yönetimin demokrasi ya da halk yönetimi kadar iç savaş ve karışıklıklara elverişli olmadığını belirten Rousseau'ya göre demokrasi kadar durmadan biçim değiştirmeye çalışan, varlığını korumak için de daha çok uyanıklık ve yiğitlik isteyen hiçbir yönetim yoktur. **“Bir tanrılar ulusu olsaydı demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değil...”** sözü ile de demokrasinin övüldüğünü hatta yüceltildiğini anlamak mümkün. Dolayısı ile gerçek bir demokrasi için olgun insanlara ve toplumlara gereksinim duyulduğu, coğrafya eğitiminin de bu bağlamda insanların ve toplumların olgunlaşmasında kritik öneme sahip olduğunu ifade edebiliriz. Zira demokrasi insan doğmuşların değil insan olmuşların yönetim şeklidir. Cumhuriyet yönetiminde halkın her zaman yalnızca aydın ve yetenekli kişileri yüksek göreve getirmesi ve bu kişilerin de görevlerini onurla yapması gerektiğini ifade eden Rousseau, Tanrı'nın öfkelenince kötü krallar yolladığını ve onlara Tanrı'nın cezası diye katlanmak gerektiğini belirtir. Lakin bunun bir politika kitabından çok vaaz kürsüsüne yakışacağını, bu durumun mucizeler yaratacağını söyleyen ama bütün hastalara dişlerini sıkmalarını salık vermek olan bir hekime benzetebileceğini belirttikten sonra meselenin kötü hükümetlere katlanmak değil iyi hükümetler bulmak olduğunu açıklamıştır. Rousseau **“uyruklar kamusal dirliği överler, yurttaşlar da özgürlüğü”** sözü ile bireylerin topluma ve devlete bağlanma farklılıklarını açıklamıştır. Kimi malları kimi güvenliği üstün tutmakta, kimi sert kimi yumuşak yönetimi savunmaktadır. Kimi suçların cezalandırılmasını, kimi işlenmeden önlenmesini istemektedir. Kimine göre komşu devletleri yıldırma, kimine göre onları yok saymak daha iyidir. Kimi para elde ele geçsin, kimi halkın yiyecek ekmeği olsun demektedir. Peki, bu durumda değer biçme işinde nasıl uyuşulacaktır. Uzlaşma işleminin dogmatik olmadığını duygusal bir mesele olduğunu belirten Rousseau'ya göre **“İnsanları uzlaştıran dogmalar değil duygulardır ve bu duygular olmadıkça ne iyi bir yurttaş olunabilir ne de sadık bir uyruk.”** Bu konuda Marquis d'Argenson'un **“Cumhuriyette herkes başkalarına zarar vermeyen şeyleri yapmakta tamamen özgürdür”** cümlesine atıf yaparak toplumsal uzlaşmanın değişmez sınırını açıklamaktadır. Toplum dininin kurallarının yalın, az sayıda, açıklamalara ve yorumlara yer vermeyecek şekilde belirli olmasını isteyen Rousseau; her şeye gücü yeten, akıllı, iyiliksever, her şeyi önceden gören, yardımsever bir Tanrı'nın varlığı ile doğruların mutluluğunu, kötülerin ceza görmesini, toplum sözleşmesi ve yasaların kutsallığını olumlu dogmalar olarak görmektedir. Olumsuzlarını ise bire indirerek hoşgörüsüzlük olarak açıklamıştır.

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:15

Toplumsal hoşgörüsüzlük ile dinsel hoşgörüsüzlüğü birbirinden ayıranların yanıldığı düşünün Rousseau, insanın cehennemlik saydığı kimseler ile barış halinde yaşayamayacağını, onları sevmenin onları cezalandıran Tanrı'dan nefret etmek demek anlamına geleceği için ya onları kesin imana getirmek ya da tedirgin etmek düşüncesinin baskın geleceğini belirtmektedir. Ve bu hoşgörüsüzlüğün kabul edildiği yerde toplumsal bir etki olması düşünülemez. Etki olunca da egemen varlık, egemen varlık değildir. O zaman gerçek efendiler rahipler, krallar ve sadece onların görevlileri olur. Bu durumda demokrasi ve cumhuriyetin temel ilkesi olan halkın krallığı derinden sarsılır. Ona göre savaşa yol açan insanlar arasındaki ilişkiler değil olaylar arasındaki ilişkilerdir. Öyle ise **“savaş insan ile insanın değil, devletin devletle olan ilişkisidir.”** Dolayısı ile **“devletin düşmanı insanlar değil yine başka devletlerdir.”** İnsanların yaşayışlarını değiştirmelerse yok olup gideceğini, özgürlükten vazgeçmeyi, insan olma niteliğinde, insanlık haklarından ve ödevlerinden vazgeçmek olarak gören Rousseau, böyle bir vazgeçmenin insan yaradılışı ile uzlaşmadığını düşünmektedir.

Toplum sözleşmesi ile bütüne bir varlık ve yaşam verildiğini düşünen Rousseau, ondan sonra yapılması gerekenin ise yasama yolu ile ona hareket ve sistem vermek olduğunu açıklamaktadır. Her türlü adaletin kaynağının yalnızca Tanrı olduğunu, eğer biz adaleti bu kadar yüksekte alabilseydik o zaman ne hükümetlere ne de yasalara ihtiyacımız kalmayacağını belirtir. Lakin dünyaya insan açısından bakıldığında adalet yasalarının doğal yürütme güçleri olmadığından insanlar arasında etkisiz kalacağını da düşüncesinin sonuna ekler. Rousseau'ya göre **“Doğru insan herkese karşı bu yasalara uyar, ama kimse kendisine karşı uymazsa, o zaman bu yasalar kötünün yararına, iyinin zararına işler. Onun için, hakları ödevlerle uzlaştırmak ve adaleti kendi konusuna yöneltmek için sözleşmeler ve yasalar gerekir. Her şeyin ortak olduğu doğal yaşama halinde söz vermediğim kimseye hiçbir şey borçlu değilim. Her şeyin yasayla saptandığı toplum halinde ise durum böyle değildir.”**

İnsan yapısının doğanın eseri, devletin yapısının ise insan ürünü olduğunu belirttikten sonra sürekli bir yönetim biçimi kurmak istiyorsak onu sonsuz yapmayı düşünmemek gerektiğini, politik bütünün tıpkı insan bedeni gibi doğar doğmaz ölmeye başladığını ve göçüşün nedenlerini kendinde taşıdığını ifade etmektedir. Devletin yasalarla değil yasama gücü ile yaşadığını, eskinin hep iyi olduğu yönündeki peşin yargının da eski yasaları daha saygın yaptığını ancak yasaların eskimekle gücünü yitirdiğini belirtir. Yasama gücünün yok olmasını devletin yaşamadığının göstergesi olarak ele almaktadır. Ona göre **“insanın iç sorunlarının olağan sınırları sandığımız kadar dar değildir. Onu darlaştıran güçsüzlüğümüz, ahlaksızlıklarımız ve kör inançlarımızdır... Alçak ruhlu insanlar büyük adamlara inanmazlar, aşağılık köleler özgürlük sözüne gülerler...”** Tamamen tarihe, eskiye yaslanarak toplumu ve insanları geleceğe taşımanın mümkün olmadığını ifade eden bu cümlelerden sonra özgür bir gelecek için düşler kuran, düşünceler üreten insanların karşılaşacağı zorlukları da acı bir gerçeklik olarak bizlere göstermiştir.

Sonuç olarak *Toplum Sözleşmesi* kitabı güzel bir film ya da belgesel izlemek gibi çok keyif alacağımız bir kitap. Aklın, kalbin ve ruhun sınırlarında gezinen Rousseau'yu anlamak için biraz çaba gösterirsek hem bugünün hem de yarının sorularına, sorunlarına cevap bulabilme ihtimalimiz de artacaktır. Rousseau günümüz insanına değişimlerden,

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:15

çelişkilerden, inançlardan, özgürlüklerden, insanlardan, devletlerden, toplumlardan, dünyadan ve belki de en önemlisi kendinden korkmadan ilerlemenin mümkün olduğunu gösterirken, aynı zamanda bizi birlikte özgürce yani insanca yaşamaya davet etmektedir.

Kaynak Kitap: Rousseau, J. J., Toplum Sözleşmesi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 15. Basım, İstanbul, 2019.